

Το νερό που κοιμάται...

▲ *Συνεοριάζοντες ιερείς και λαϊκοί τον Κλήδονα και της φωτιάς τον αϊ-Γιάννη. Αριστερά, η Θύρα του Παραδείσου με τα τέσσερα ποτάμια. Χειρόγραφο gr. 1208 του Κοκκινόβαφου, 12ος αι. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.*

Του **ΗΛΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ**

ΠΗΓΑΝ ΟΙ ΠΟΡΤΕΣ κι οι μεγάλες μέρες και ο νέος πέταλα κροτεί καρφιά τους παραδίνει και το μαύρο του στο φέγγος καλιγώνει μάς λένε τα καππαδοκικά τραγούδια των πολεμιστών και ταξιδευτών, που μέσα στον Μάη ετοιμάζονται να φύγουν. Ο Ιούνιος τους βρίσκει στα ξένα και τα μακρινά. Στη γνωστή πορεία τους προς τη βυζαντινή Ανατολή, στα άνυδρα υψίπεδα της Καππαδοκίας και στις ερημιές, ένα πηγάδι, ένα κλήμα, μια μπλιά, μια φοινικιά, μια κυδωνίτσα, μια κόρη που αντλεί νερό και περιμένει είναι ο αντικατοπτρισμός όσων άφησαν πίσω τους κι είναι ό,τι ποθούν οι στρατοκόποι στο κάμμα

του ήλιου. Κι είναι η δροσιά του νερού και της ερωτικής οπώρας, ο πόθος και το όνειρο που στοιχειώνουν τη ζωή και τη φαντασία στην ανυδρία του πολεμικού βίου. Κι είναι, συνάμα, το πηγάδι του θανάτου, που ρουφά τη ζωή και στερεί τον γυρισμό. Και πίσω τους –από τον Πόντο, τη Θράκη, τη Μακεδονία ως την Κρήτη, το Καστελόριζο και την Κύπρο, ένα κύκλο γύρω από το καππαδοκικό πηγάδι του θανάτου– μια κόρη στο πηγάδι, στο βρύσιμα του Ιούνιου και του κλήδονα, είναι η αληθινή πηγή της ζωής, που περιμένει τον γυρισμό. Είναι η νέα που στου αϊ-Γιαννιού, στις 24 του Ιούνιου, γίνεται η Καλλινίτσα, πηδά τις φωτιές, ζυμώνει την αλμυροκουλούρα και, τρώγοντάς την, από τη δίψα θα ονειρευτεί μέσα στη νύχτα τον νέο που της προσφέρει την ερωτική δροσιά, το νερό να ξεδι-

ψάσει. Κι ακόμη, είναι η νέα που φέρνει το αμίλητο νερό, ανοίγει τον κλήδονα, ψάχνει τον ήλιο–σύντροφο μέσα στο σκοτεινό, σαράντα οργιές βαθύ, πηγάδι του έρωτα. Και για τους δύο, κόρη και νέο, το νερό κοιμάται, είναι αμίλητο και μόνον λάλον είναι το ύδωρ της μαντικής κασταλίας του κλήδονα και του στοιχειού: θεριόνερο, νεραϊδόνερο. Το νερό κοιμάται, μη το ξυπνάτε μάτια μου, φοβούμαι μη θεριέψει. Μα εγώ, φλεγόμενος και διψασμένος, τότε στον κύκλο της φωτιάς και τότε του νερού της ρωμαϊκής παράδοσής μου, λέω να το ξυπνήσωμε κι ας γίνει αίμα κι ορμητικό το ρεύμα. Κι ας μας ρουφήξει, κι ας μας κάψουν οι φωτιές του αϊ-Γιάννη. Εμείς, η γενιά η ταμένη στο πάντα ρει των νεροσυρμών του Ηράκλειτου, στην επανάσταση του πυρού ήλιου της Πρωτομαγιάς

◀ «Βρίσκουν ένα πηγάδι σαράντα οργιές βαθύ...». Η ιστορία του Ιωσήφ (Λεπτομέρεια), εικόνα του Κρητικού ζωγράφου Νείλου, 1642. Μονή Γωνιάς, Χανιά.

▲ «-Ανάουρε σιγί νερό, κόρη, στο διψασμένο...». Η Σαμαρείτιδα, λεπτομέρεια από τοιχογραφία στον Άγιο Νικόλαο τον Ορφανό, 1310-1320. Θεσσαλονίκη.

και του έρωτα, που δρασκελούσε τις πυρές των δρόμων, πώς καταντήσαμε μέσα στα βουρκόμενα; Πώς ζούμε με καταναλωτικούς Νομοκάνονες, με πλαστικά άμφια και εκσυγχρονισμένες, ανιέρους προλήψεις, εμείς που μάθαμε με ξωμάχους, αντάρτες, έφηβους ιερείς της ζωής και της γονιμικής πίστης να συνορτάζουμε αναστενάρια, κλήδονες κι αι-Γιάννηδες, όλοι μαζί, με πίστη, αγάπη κι όχι με θεωρία-θρησκεία; Ναι, είναι ακόμη καιρός, τώρα που «μπαίνει ο Μάνς και βγαίνει ο Μάνς και μπαίνει ο Πρωτογιούνης», όπως μας τραγουδούν στον πρωτομαγιάτικο κλήδονα στην Κύπρο... Το νερό κοιμάται, έχει στοιχειώσει από τη δική μας αδράνεια. Κι όπως στην Κρήτη και στο Μωριά, να πώς το ξυπνά για να το πει ο διψασμένος του Πρωτογιούνη και Πρωτόλη, ο διψασμένος στρατοκόπος, ακρίτης που καλπάζει προς τον παραδεισίο Ευφράτη και στις Συρίας τις πόρτες.

Το νερό της λήθης

Τα νερά κοιμούνται, οι εχθροί δεν κοι-

μούνται, κατά την παροιμία. Γι' αυτό και οι τέσσερις κι οι πέντε, οι εννιά αδελφοί/ τον πόλεμον εκούσαν κι αρματώθησαν. Στον δρόμο που πηγαίνουν εδιψάσασσι, και βρίσκουν ένα πηγάδι σαράντα οργιές βαθύ. Σε πολλές παραλλαγές των τραγουδιών του στοιχειού του πηγαδιού, καλείται του αι-Γιάννη το πηγάδι, αϊγιαννικό ή του δράκου το πηγάδι. Μέσα του κατοικεί η Πηγαδίστρα, Νεράιδα, Λάμια, το στοιχειό, θεριό του πηγαδιού ή της Σαλονίκης το θεριό, που μεταμορφώνεται σε κορίτσι-Κίρκη και περιμένει το θύμα της να το σκλαβώσει, να το κατακρατήσει, να το πνίξει μέσα στο θεριό της ξενιτιάς. Κι οι πολέμαρχοι και ταξιδευτές που το Μάν μήνα μίσησαν για τα ξένα και τα μακρινά, ύστερα από σαράντα τόσο μέρες, στις μέρες του αι-Γιαννιού, στις μαγικές τροπές του βασιλέα ήλιου, μέσα στον θεριστή καυτό Ιούνιο, διψασμένοι σταματούν σε πηγάδι μαγικό κι απύθμενο όσο η νοσταλγία κι η δίψα τους. Κι ο νόστος θα πνίγει σε νερό κόκκινο και μαύρο και φαρμακερό. Το θέμα του τραγουδιού με τα στοιχειά των νερών, λι-

μνών, ποταμών, πηγαδιών και τα τεχνάσματά τους είναι κοινό σ' όλους τους λαούς και τόπους και σ' όλες τις εποχές. Η ρωμαϊκή, καθ' ημάς εκδοχή περιέχει στοιχειά και στοιχειά που μαρτυρούν τη βυζαντινή, ακριτική του φάση μέσα στη ροή του χρόνου. Είναι σχεδόν βέβαιο, διασταυρωνόμενο κι από μουσουλμανικές πηγές, ότι στα βυζαντινά χρόνια η άνυδρη, ερημική περιοχή της Καππαδοκίας, με τα όντως άπατα, σαράντα κι εκατό οργιές πηγάδια της, τις δαιδαλώδεις υπόγειες πολιτείες της, τα στοιχειωμένα ματαμίρ των Αράβων, αποτελούσε την κατεχοκίνη στοιχειωμένη χώρα, που οι διψασμένοι στρατοκόποι και πολεμιστές την αντιμετώπιζαν με δέος. Από τα μαγεμένα πηγάδια της περνούσε η φημισμένη για την επικινδυνότητά της πολεμική στρατιά του Μαυριανού και Μαυρογιάννη. Η περιοχή και τα νερά της υπήρξαν μοιραία για στρατηλάτες, μυθικούς ήρωες, αυτοκράτορες και στρατιώτες. Τα ξύπνησαν ή δεν τα ξύπνησαν οι μοιραίοι κι ωραίοι της δράσης; Κοιμάται ο εχθρός, τελικά, ή δεν κοιμάται, ή μή-

πως διάλεξαν κι επήραν μια γυναίκα που ήταν μάγισσα;

Το αμίλητο νερό του πόθου

Μα πώς να τα ξυπνήσεις; Στην Κρήτη πιστεύουν ότι το νερό κοιμάται μόνο μιαν ώρα τη νύχτα, κι όποιος θέλει να πει πρέπει να το ξυπνήσει ταρασσώντας το απαλά με το χέρι του, αλλιώς θυμώνει και του παίρνει τα μυαλά. Απαλά, σιγαλά και ταπεινά σκούντα τον πόθο μη θεριέψει. Αναπαύμενον, άναυδον ύδωρ, μαντικό και θεραπευτικό ήδη από πανάρχαια χρόνια. Κι ο Γιώργης του παπά να περιμένει την Αριστούλα, αμίλητα και ταπεινά να γεμίσει το σταμνί. Αγαπά, πιστεύει κι αγνοεί και Ζωναρά και Βαλαμώνα του 12ου αι.: «Κατά την εσπέραν της κγ' (=23) Ιουνίου μνός συγκεντρώνονται στους δρόμους και σε κάποια σπίτια άνδρες και γυναίκες και στολίζουν νύφη ένα πρωτότοκον κοράσιον. Κι αφού χορέψουν και γλεντίσουν και φωνάζουν, βάζουν μέσα σε ένα κλειστό χάλκινο αγγείο νερό και διάφορα πράγματα που ανήκουν στον καθένα τους. Το δε

κοράσιον από των εν τω αγγείω εμβληθέντων ειδών το παρατυχόν εξαγαγόν (...) επληροφορείτο τάχα τα μέλλοντα, ευτυχή τε και δυστυχή. Τη επαύριον δε μετά τυμπάνων και χορών μαζί με το κοράσιον πηγαίνουν στις ακρογιαλιές και παίρνουν άφθονο νερό και ραντίζουν τις κατοικίες τους. Κι όλη την νύχτα ανάβουν φωτιές και πηδούν πάνω από αυτές και εκκληδονίζοντο, ήτοι εμμενούντο περί ευτυχίας και δυστυχίας». Χρόνος παρελθόν και συνειδητά μερικώς μεταφρασμένος ως παρόν... καθώς τον ζήσαμε. Μας λένε λοιπόν οι ερμηνευτές των κανόνων, ότι το έθιμο του κλήδονα και των πυρών του αϊ-Γιάννη παντελώς ππράκτισε μετά τις ενέργειες του πατριάρχη Μιχαήλ Αγκιάλου τον 11ο αι., καθώς μάλιστα οι ιερείς που συμμετείχαν καθαιρούνταν και αφορίζονταν οι λαϊκοί... Μα οι οι ποταμοί του Παραδείσου της Ζωής πώς να στομώσουν, πώς να στερέψουν όταν μια Νύφη, Νεράιδα ή Καληνίτσα σου τάζει την δροσιά της; Να ξεδιψάσω καιγόμαι μέσα στην αγκαλιά σου, κι ανοίξετε τον κλήδονα να μάθω το όνομά σου.

Ναι όντως ππράκτισε, στις μέρες μας... Μα ας δροσιστούν τα μαραμένα, αγκυλωμένα σύμβολα με νεαρόν ύδωρ, με νερόν που αξίζει το έτυμόν του. Του αϊ-Γιάννη ή του αϊ-Λιά το πηγάδι (μέσα στον κύκλο του Ηλιου, της φωτιάς και του νερού, του έρωτα και του θανάτου) δεν είναι μόνο το πηγάδι του σκοτωμένου μα κι η πηγή της Ζωής, που χρόνια ολόκληρα, από τον Ιούνη ως τον Σεπτέμβρη, μέσα στο άνυδρο θέρος μάς ποτίζει και ζωογονεί τις λεμονιές του πόθου και της προκοπής. Το νερό κοιμάται και αποζητά να το ξυπνήσουμε πριν να μας πνίξει στα εφιαλτικά όνειρά του. Αδέλφια, τέσσερα και πέντε, ας το ξυπνήσουμε...

▲ Γυναίκα μεταφέρει νερό. Ψηφιδωτό 5ου αι. από το Ιερόν Παλάτιον, Κωνσταντινούπολη.

▲ «Εσύγκλινα τον νόμο μου να πει από το σταμνί μου. Το στόμα του 'χε στο νερό, τα μάθια του σ' εμένα...». Χειρόγραφο Γένεση της Βιέννης, gr 31. Εθνική Βιβλιοθήκη της Βιέννης.

Τα πηγάδια του έρωτα και του θανάτου

Μάνα, νερό δεν είχαμε κι επήγα για να πάρω,
μα πήραν τ' άστρη το νερό, τα νέφη το πηγάδι,
κι έκατσα κι έκλαψα πικρά κι εφώνιαξα μεγάλα,
κι εφέραν τ' άστρη το νερό, τα νέφη το πηγάδι,
κι έκατσα σιγογέμισα κι εσιγανάσουρά το.
Ομορφος νιός επέρασεν από λαγού κυνήγι,
κι αποκοτά και λέει μου, γιατί ήτο διψασμένος:
- Ανάσυρε σιγλί νερό, κόρη, στο διψασμένο.
Στο ταπεινό του ζήτημα, που 'γώ δεν είχα κόυπα,
εσύγκλινα τον νόμο μου να πει από το σταμνί μου.
Το στόμα τού 'χε στο νερό, τα μάθια του σ' εμένα.
- Πίνε το, ξένε, το νερό, πίνε το με το νου σου,
γιατί τα μάθια που θωρείς πολλούς δραγάτες έχουν.
Ο κύρης μου 'ν' αμπελουργός κι η μάνα μου δραγάτης,
τ' αδέρφια μου είν' τα κλήματα κι εγώ γλυκύ σταφύλι.
- Σκοτώνω τον αμπελουργό και το δραγάτη δέρνω,
γλυκοπατώ τα κλήματα και κόβγω το σταφύλι.

(Κρήτη)

Οι τέσσερεις κι οι πέντε, οι εννιά αδερφοί τον πόλεμον εκούσαν κι αρματώθησαν.
Στον δρόμο που πηγαίαν εδιψάσασιν. Βρίσκουν ένα πηγάδι σαράντα οργιές βαθύ και ρίχνουσιν τον κλήρον, ποιος να κατεβεί.
Κι έπεσεν ο κλήρος στον μικροκωνσταντή Εδέσαν τον τ' αδέρφια, κατεβάζαν τον.
Και τότεσιας ακούστηκε βαθιά-βαθιά φωνή:
- Μπρε, σύρετέ με, αδέρφια, κι έφταξα το νερό, πρικύ, φαρμακεμένο κι ολομάτωπο. Ήβάσετέ με, αδέρφια, κι είναι κακό νερό, κόκκινο και μαύρο και φαρμακερό. Παν' να τον ανεβάσουν, κόβγεται το σκοινί, ξαναδευτερώνουν, ξανακόβγεται.
- Αφήσετέ με, αδέρφια, και πηγαίνετε.
Και μην πείτε της μάνας πως επνίγηκα, μόνον να της πείτε πως παντρεύτηκα κι επήρα μια γυναίκα κι ήταν μάγισσα κι εμάγεψε κι εμένα κι αλησιμόνησα.
(Κως, Ρόδος, Χάλκη, Αλικαρνασσός, Καστελόριζο)